

○ گفت و گو: علی اکبر یزدانی

همگامی با آخرین دستاوردهای فن آوری و علوم مختلف، همواره نیازمند تلاش در جهت درک و آگاهی از واژگان و اصطلاحات مخصوص آن علم است.

فرهنگ‌نویسی و واژه‌نامه‌نویسی، از کارهای ضروری و مهم جهت انتقال علوم است. اما اغلب در این زمینه کاستیهای فراوانی دیده می‌شود. خصوصاً در زمینه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی این کمبود بیشتر مشهود است.

آنچه در ذیل می‌آید، گفت‌وگویی است صمیمانه با ابوالفضل هاشمی، مؤلف کتاب واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی.

○ آقای هاشمی، نخست از خودتان و سوابق کاری‌تان در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی بفرمایید؟

○ بنده در سال ۱۳۶۴ در اولین دوره کتابداری دانشگاه مشهد پذیرفته شدم و مدرک کاردانی کتابداری را اخذ کردم. در آن زمان که ما کتابدارها انگشت شمار بودیم، وضعیت کاری برای دانشجویان کتابداری خیلی خوب بود. بعد از انجام خدمت سربازی، در دانشگاه مشهد استخدام شدم. اما در همان سال با قبولی در مقطع کارشناسی به تهران آمدم و از سال ۱۳۶۹ به بعد در کارهای پروژه‌ای کتابداری، سازماندهی، فهرستنویسی و مکانیزه کردن کتابخانه‌ها فعالیت دارم.

○ انگیزه شما از نگارش این کتاب چه بود؟ آیا در زمینه واژه‌نامه‌نویسی خلایی احساس می‌کردید؟

خلأ که داشتیم. نمی‌توانیم بگوییم که اصلاً خلأ نداشتیم. اساتید کتابداری از نبودن

واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی یک واژگان استنادی است

نقد و بررسی واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی

در گفت‌وگو با

ابوالفضل هاشمی

پژوهشگاه علوم انسانی
پرتال جامع علوم انسانی

هم سعی خواهند کرد کتاب پربارتری را به جامعه کتابداری هدیه بدهند.

○ تعداد مدخلهایی که در این کتاب جمع آورده‌اید، چه فارسی و چه انگلیسی، چقدر است؟

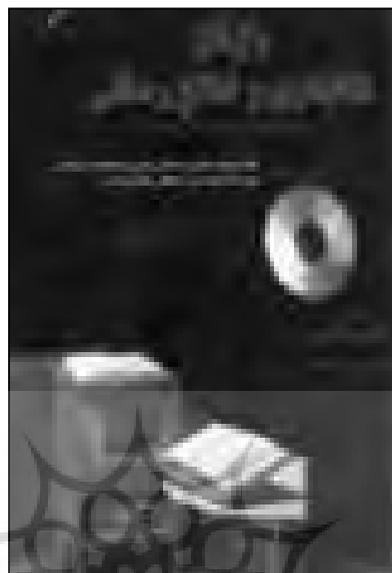
متأسفانه در ویرایش دوم کتاب در مقدمه تعداد واژه‌ها را ذکر نکرده‌ام. ولی در کل بالغ بر ۱۵۰۰۰ واژه در بخش انگلیسی و ۲۲۰۰۰ واژه در بخش فارسی آمده است.

○ در تهیه مدخلها از ۸۷۱ عنوان منبع استفاده کرده‌اید. استخراج مدخلها از کتابهایی که واژه‌نامه دارند آسان است؛ ولی در کتابهایی که واژه‌نامه ندارند، مطالعه تک تک ورقها کار را خیلی مشکل می‌کند. لطفاً از مشکلات و سختیهایی که در گردآوری این واژه‌نامه داشتید، بگویید.

فرهنگ و واژگان‌نویسی کار بسیار دشواری است که متأسفانه در کشور ما به همین دلیل کسی به نوشتن آن اهتمام نمی‌ورزد. در جمع‌آوری این واژگان، کلیه واژه‌هایی را که در کتابها و مقالات موجود بود همراه اسم نویسنده یا مترجم و حروفی اختصاری که به کتاب داده بودم، روی کار برگه می‌نوشتیم و سپس الفبایی می‌کردم.

○ آیا منابعی که جهت تدوین این کتاب استفاده شده، فقط مقالات و کتابهای ترجمه شده به فارسی است؟ آیا مدخلهایی را خودتان نیز اضافه کرده‌اید یا اساتید دیگر به شما پیشنهاد کردند که در این کتاب درج شود؟

به خاطر استنادی بودن، هیچ واژه‌ای غیر از واژه‌های موجود در مقالات و کتابها نیامده است. در واقع، کلیه واژه‌های موجود در

قابل احترام و ارزش است. بنابراین، اگر ما دهها واژه‌نامه کتابداری داشته باشیم باز هم جای کار در این زمینه وجود دارد.

کاری که بنده انجام دادم، چون کار منحصر به فردی است، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. البته فرهنگ فشرده کتابداری به نوبه خود، کار بسیار ارزشمندی است که بعد به صورت واژه‌نامه در آمده که آن هم کار خانم اسدی بوده است. اصطلاحنامه کتابداری چون حالت توصیفی و توضیحی دارد، نسبت به این واژه‌نامه‌ها، برای دانشجویان کتابداری مناسب‌تر است. اما از آنجا که فقط حدود ۱۲۱۰ واژه را شامل می‌شود نمی‌تواند جوابگوی تمام نیازهای دانشجویان باشد. بنابراین، تصمیم گرفتیم واژه‌نامه‌ای جامع‌تر و کامل‌تر گردآوری کنیم.

این واژه‌نامه فقط شامل معنی واژه‌هاست و در آن هیچ‌گونه توضیح یا توصیفی درباره واژه‌ها داده نشده است. اما در کتاب خانم اسدی و اصطلاحنامه کتابداری درباره واژه‌ها توضیح داده شده است.

دانشنامه کتابداری در واقع، ویرایش سوم اصطلاحنامه کتابداری است که کار فوق‌العاده خوب و ارزشمندی است؛ ولی جای کار دارد و باید بیشتر کار شود که ان‌شاءالله مؤلفان آن

چنین واژه‌نامه‌ای در آن زمان رنج می‌بردند. الان که با کتابداران و دانشجویان رشته کتابداری صحبت می‌کنم، متوجه می‌شوم که هنوز خلاً هست و هنوز هم واژه‌نامه‌ها نمی‌توانند جوابگوی کلیه نیازهای کتابداران باشند.

انگیزه اجرای این کار را مدیون آقای دکتر فتاحی هستم و باید از ایشان تشکر کنم که پیشنهاد چنین کاری را به من دادند. چون در واقع، اگر می‌دانستم چنین کار بزرگی خواهد شد، پا پیش نمی‌گذاشتم. اما با پیشنهاد آقای دکتر و به امید خدا شروع کردم و ادامه دادم.

○ از موانعی که بر سر راه واژه‌نامه‌نویسی وجود دارد بگویید و چه راهکارهایی برای ترویج و انتشار چنین آثاری پیشنهاد می‌کنید؟

یک واژه‌نامه‌نویس نخست باید در آن موضوع تبحر داشته باشد. علاوه بر آن، باید در ادبیات، نویسندگی و واژه‌گزینی نیز مهارت کافی داشته باشد.

متأسفانه بسیاری از مترجمان و نویسندگان ما، واژه‌ها را انتخاب می‌کنند و نه معنا. آنها برای اینکه مقاله یا کتابشان کاملتر شود، واژه‌هایی را به کتاب اضافه می‌کنند یا واژه‌هایی را به گونه‌ای که با متن جور دربیاید معنا می‌کنند؛ بدون این که به فرهنگ‌های معتبر مراجعه کنند.

○ این واژه‌نامه چه شباهت و تمایزی با اصطلاحنامه کتابداری خانم پوری سلطانی و فرهنگ فشرده کتابداری خانم اسدی کرگانی و دانشنامه کتابداری دارد؛ و این فرهنگها چه بخشهایی از نیازهای دانش آموختگان کتابداری را تأمین می‌کنند؟

هر اثری که در جامعه ما چاپ می‌شود

متأسفانه بسیاری از مترجمان و نویسندگان ما، واژه‌ها را انتخاب می‌کنند و نه معنا. آنها برای اینکه مقاله یا کتابشان کاملتر شود، واژه‌هایی را به کتاب اضافه می‌کنند یا واژه‌هایی را به گونه‌ای که با متن جور دربیاید معنا می‌کنند؛ بدون این که به فرهنگ‌های معتبر مراجعه کنند

آورده شد تا خواننده بداند، این واژه را چه کسی ترجمه کرده یا نوشته است.

از طرف دیگر، چون واژه‌نامه استنادی بود، کلیه واژه‌ها را درج کردیم و اسامی نویسندگان را به ترتیب الفبا آوردیم. تقدم و تأخر استعمال واژه‌ها را می‌توانستیم درج کنیم ولی نکردیم؛ یعنی این که فلان واژه را قبل از انقلاب فلان مترجم ترجمه کرده و مترجمی دیگر آن واژه را بعد از انقلاب ترجمه کرده است. ولی ما به جای این کار اسامی را به ترتیب الفبا آوردیم؛ چون در واژه‌نامه‌نویسی و دایرةالمعارف‌نویسی، الفبایی کردن از تقدم استعمال واژه مهمتر است.

در بخش فارسی نیز خواستیم از حجم کتاب کاسته شود؛ و می‌خواستیم استفاده‌کننده اول، به بخش انگلیسی مراجعه کند و مترجم موردنظرش را پیدا کند.

○ چه فرقی بین ویرایش اول و دوم کتاب است؟ به نظر می‌رسد که در ویرایش دوم کارهای جدیدتری صورت گرفته و مطالبی اضافه شده است؟

در ویرایش دوم ما عملاً خواستیم روزآمدی واژگان را حفظ کنیم. بنابراین، کلیه مدخلهایی را که بعد از چاپ اول درآمد بودند (در کتاب، مقاله و واژه‌نامه) جمع‌آوری کردیم و در ویرایش دوم آوردیم. با این تفاوت که لغات کلی و لغاتی را که با رشته کتابداری

○ آقای دکتر فتاحی در مقدمه ویرایش دوم کتابتان به نکته‌ای اشاره کرده‌اند که به نظر خیلی جالب می‌رسد. ایشان واژگان دانش‌ورزی و دانش‌رسانی را به واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی ترجیح داده‌اند. مقصودشان از بیان این مطلب چه بوده است؟ از آنجا که کتابداری و اطلاع‌رسانی رشته‌ای است میان رشته‌ای که از خیلی رشته‌ها واژه وام می‌گیرد، ایشان دانش‌ورزی و دانش‌رسانی را به این منظور گفته‌اند که دانش پایه همه علوم است و این واژه‌نامه‌ها می‌تواند در تمامی علوم مطالب و واژه‌هایی داشته باشد. به نظر من ایشان خواسته‌اند کلیت را حفظ کنند.

○ در بخش انگلیسی، تمامی معنای واژه‌ها به همراه نام شخص و اثری که واژه در آن به کار رفته، آورده شده است. چرا در قسمت فارسی این کار صورت نگرفته است؟ آیا قبلاً چنین کاری در کشور صورت گرفته است؟

کاری شبیه به این در کشور صورت گرفته است، اما نه درخصوص علم کتابداری. آقای داریوش آشوری در رشته علوم سیاسی این کار را انجام داده است. من با مطالعه آن کتاب و شناختی که از آن به دست آوردم توانستم این واژگان را به این صورت تهیه کنم.

○ در قسمت انگلیسی کلیه اسامی

این کتاب از داخل متن، پی‌نوشت و انتهای کتابها و مقالات و همچنین واژه‌نامه‌های کتابداری جمع‌آوری شده است.

○ ظاهراً از مجموعه مقالات سمینارها نیز استفاده شده است.

از کتابهایی استفاده شده است که به صورت مجموعه مقالات بودند و گردآورنده و ویراستار مشخصی داشتند. اما چون مترجمان مقالات، خودشان واژه‌ها را ترجمه کرده بودند، در واژگان نام مترجم مقاله را آورده‌ام که امانتداری کرده باشم.

○ یکی از فرقه‌های این واژگان همان طور که قبلاً ذکر کردید استنادی بودن معنای مدخله‌هاست. لطفاً بفرمایید واژه‌نامه‌های استنادی نسبت به سایر واژگانها چه امتیازاتی دارد؟

استنادی بودن می‌تواند محاسن و معایبی داشته باشد. اما از محاسن واژگانهای استنادی این است که خود مؤلف هیچ‌گونه دخل و تصرفی در واژگان ندارد. بنابراین، از نظر علمی، مسئولیت با مترجم یا نویسنده‌ای است که ابتدا این ترجمه یا نگارش را کرده است.

خوشبختانه من بیشتر واژه‌ها را آورده‌ام و چون اسامی مؤلفان یا مترجمان در مقابل معنای کلمات آورده شده است، خواننده متوجه می‌شود که این واژه را چه کسی ترجمه کرده است و آیا می‌تواند به آن اتکا کند یا نه؟

حسن واژگانهای استنادی این است که خود مؤلف هیچ‌گونه دخل و تصرفی در واژگان ندارد. بنابراین، از نظر علمی، مسئولیت با مترجم یا نویسنده‌ای است که ابتدا این ترجمه یا نگارش را کرده است

در ویرایش دوم ما عملاً خواستیم روزآمدی واژگان را حفظ کنیم. بنابراین، کلیه مدخلهایی را که بعد از چاپ اول درآمده بودند (در کتاب، مقاله و واژه‌نامه) جمع‌آوری کردیم

کتابهایی را که از ابتدا چاپ شده و تمامی مقالاتی را که بعد از انقلاب در مجلات کتابداری تا بهمن ۷۹ چاپ شده است، شامل می‌شود.

○ در پایان اگر مطلبی درباره کتابتان دارید بفرمایید؟

درباره کتاب صحبت خاصی ندارم. اما از جامعه دانشجویی کتابداری تقاضا می‌کنم که علاوه بر تحصیل، به نوشتن هم توجه داشته باشند. آقای دکتر فتاحی همیشه به ما می‌گفتند: «بخوان، بخوان، بخوان و بنویس، بنویس، بنویس.»

○ آیا کتاب دیگری در دست ترجمه یا تألیف دارید؟

من علاوه بر اینکه مؤلف هستم، ناشر هم هستم و در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی و علوم وابسته، کتاب چاپ می‌کنم. چون بنده متعلق به خانواده کتابداری هستم و باید برای این خانواده اقداماتی بکنم، صددرصد کارهایی را غیر از واژگان انجام خواهیم داد؛ ولی فعلاً طرح چند کتاب در دست است که ان‌شاءالله در آینده نزدیک چاپ خواهد شد.

○ چه مدتی را صرف تألیف این کتاب کردید؟

تألیف این کتاب را از سال ۱۳۷۰ شروع کردم و تقریباً تا سال ۱۳۷۱ آماده نشر بود. با دو سه ناشر صحبت کردم که به خاطر جوان بودن بنده، جسارت چاپ کتاب را نداشتند تا اینکه با هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور صحبت کردم. آنها چاپ کتاب را پذیرفتند و بعد از اینکه کتاب را چند نفر از اساتید زبده کتابداری تأیید کردند، کتاب به مرحله ورود اطلاعات و ویراستاری رفت. اما ورود اطلاعات کتاب حدود چهار سال طول کشید و در این مدت، همواره کتاب را روزآمد کردم.

اطلاع‌رسانی اضافه می‌شود و واژه‌های فراوانی به همراه می‌آورد. از طرف دیگر، چون تعداد مؤلفان و مترجمان رشته کتابداری نیز رو به افزایش است، لازم است این واژه‌نامه‌ها ویرایش شود.

○ با گرایش کتابخانه‌ها از کتابخانه کاغذی به کتابخانه دیجیتال و بی‌دیوار، فکر می‌کنید این واژه‌ها در دراز مدت تغییر می‌کند؟

ما چه بخواهیم چه نخواهیم به سمت کتابخانه‌های دیجیتال و بی‌دیوار حرکت می‌کنیم. در واقع، کتابداری ما از حالت سنتی به حالت پیشرفته دیجیتال می‌رود و مسلماً تغییر خواهد کرد. اما این موضوع به این معنا نیست که کتابخانه‌های سنتی ما تعطیل بشود، یا سیستم دستی کاملاً از کار بیفتد؛ بلکه این دو سیستم در کنار هم کار خواهند کرد و ان‌شاءالله کمک همدیگر خواهند بود.

○ درباره آقای فتاحی و همکاری و نقش ایشان در تألیف کتابتان بفرمایید؟

با آقای دکتر از سال ۱۳۶۴ که افتخار دانشجویی ایشان را داشتیم، آشنا شدم. ایشان فوق‌العاده به گردن بنده و علم کتابداری حق دارند. از همان ابتدا تشویق ایشان باعث شد تا بسیاری از دانشجویان کتابداری به سمت کتاب، نوشتن و مطالعه سوق پیدا کنند.

○ همان‌طور که مستحضرید علوم کتابداری با علوم دیگر ارتباط تنگاتنگی دارد. این واژگان شامل چه رشته‌هایی می‌شود؟

این واژگان شامل علوم وابسته به کتابداری از جمله صحافی، چاپ و نشر، مباحث مربوط به رایانه و شبکه، رسانه‌ها و اطلاع‌رسانی از بعد اجتماعی می‌شود.

○ این واژه‌نامه تا چه سالی را پوشش می‌دهد؟

ارتباطی نداشتند و نیز معانی غلط را حذف کردیم. خواستیم واژه‌نامه کامل و جامع باشد. در ویرایش دوم، بخش فارسی به انگلیسی نیز اضافه شده است و آن هم به خاطر تقاضای بی‌اندازه دانشجویان کتابداری بود، چون دانشجویان بیشتر با واژه‌های فارسی کار می‌کنند. در چاپ اول نیز ما بخش فارسی به انگلیسی را از نظر دور نداشتیم. کوتاهی از ناشر بود. ما بخش انگلیسی به فارسی را آماده کردیم و قرار بود در دو جلد چاپ شود: جلد اول انگلیسی به فارسی و جلد دوم فارسی به انگلیسی که متأسفانه جلد دوم چاپ نشد.

○ آقای هاشمی، بهتر نبود که در ارجاع به ماخذ از شماره استفاده می‌کردید؟

بله، مرکز نشر دانشگاهی در واژه‌نامه‌هایی که چاپ می‌کند این کار را می‌کند. اما چون ما خواستیم این واژگان قابل استفاده‌تر باشد، اسم نویسنده یا مترجم را آوردیم؛ وگرنه می‌توانستیم از عدد استفاده کنیم و کلیه مترجمان با یک کد شناسایی شوند. اما این کار مشکلاتی داشت کتابها یا مقالات یک نویسنده با هم همزمان نبودند و کدها متفاوت می‌شد. فرض کنید یک شماره به آقای فتاحی می‌خورد با شماره ۵؛ ایشان کتابی را بعداً تألیف می‌کردند با کد ۵۰۰. این کدها پاسخگوی خواننده نبود.

○ با رشد علوم و فن‌آوری و تأثیر آن بر رشته کتابداری مباحث و واژه‌های جدیدی مطرح می‌شود که لازم است در واژگانهها ذکر شود. باتوجه به رشد اصطلاحات و واژه‌ها در کتابداری، آیا قصد ویرایش جدید این کتاب را در آینده دارید؟

بله، مسلماً این کتاب ویرایش خواهد شد و حتی اگر ساختار و صورت واژگان آن جواب ندهد، ان‌شاءالله به صورت واژه‌نامه چاپ خواهد شد. علوم جدیدی روز به روز به بخش